

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
ІНСТИТУТ ФІЛОЛОГІЇ**

НІКОЛАЄНКО ОКСАНА АНАТОЛІЇВНА

УДК 811'42: 811.124'02

**ОРАТОРСЬКИЙ ДИСКУРС У ДАВНЬОМУ РИМІ:
КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ТА ФУНКЦІОНАЛЬНО-СТИЛІСТИЧНИЙ
ВИМІРИ (НА МАТЕРІАЛІ ПРОМОВ РЕСПУБЛІКАНСЬКОЇ ДОБИ)**

Спеціальність 10.02.14 – класичні мови. Окремі індоєвропейські мови

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

КИЇВ – 2012

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі загального мовознавства та класичної філології Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України

- Науковий керівник:** доктор філологічних наук, професор
Собуцький Михайло Анатолійович,
Київський національний університет
«Києво-Могилянська академія»,
завідувач кафедри культурології
- Офіційні опоненти:** доктор філологічних наук, професор
Сенів Михайло Григорович,
Донецький національний університет,
завідувач кафедри світової літератури і
класичної філології
- кандидат філологічних наук
Макар Інеса Степанівна,
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича,
асистент кафедри румунської
та класичної філології

Захист дисертації відбудеться 26 жовтня 2012 року о 14.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.001.19 в Інституті філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка за адресою: 01601, м. Київ, бульвар Тараса Шевченка, 14, к. 63.

Із дисертацією можна ознайомитися в Науковій бібліотеці імені М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка, 01601 (м. Київ, вул. Володимирська, 58, к. 12).

Автореферат розіслано 13 вересня 2012 року

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради,
доктор філологічних наук, доцент**

Гнатюк Л.П.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

У зв'язку з необхідністю врахування всіх факторів і чинників комунікативних процесів значне місце в наукових розробках ХХІ століття посідають проблеми дискурсу. Теорія дискурсу бере свій початок від концепції Е. Бенвеніста, де були розмежовані план розповіді та план дискурсу. Як самостійний об'єкт дослідження в гуманітарних науках дискурс розглядався в 60–70-х роках ХХ століття. Сьогодні інтерес до цього явища не послаблюється, а навпаки, посилюється, зокрема, внаслідок потреби уточнити й конкретизувати термін “дискурс”, висвітлити дискурсивну типологію.

Актуальні питання дискурсології вивчали такі відомі лінгвісти, як З. С. Харріс, М. Фуко, М. Пеше, Е. Бенвеніст, П. Серіо, Т. А. ван Дейк, Н. Д. Арутюнова, Ю. С. Степанов, В. З. Дем'янков, В. І. Карасик, О. С. Кубрякова, А. А. Кібрик, М. К. Бісімалієва та інші. В Україні проблеми дискурсу досліджуються в працях О. Селіванової, К. Серажим, Т. Воропай, О. Кучерової, О. Ільченко та інших. Значна кількість наукових розвідок присвячена розробці окремих типів дискурсу – публіцистичного (І. Соболева), газетного (В. В. Пілик), правового (Н. К. Кравченко), судового (Т. Скуратовська), суспільно-політичного (Н. М. Попова), філософського (А. С. Шадчина), медичного (С. В. Вострова) Інтернет-дискурсу (Н. Г. Лукашенко) тощо. Незважаючи на численні дослідження, що проводились європейськими й американськими науковцями, у рамках сучасної лінгвістичної науки ще й досі немає загальноприйнятого визначення терміна “дискурс” та не існує єдиної загальноновизнаної типології дискурсів.

Актуальність дисертаційної теми визначається загальною спрямованістю сучасних лінгвістичних студій на з'ясування природи такого багатовимірного поняття, як дискурс, виділення його типів і підтипів. Вивчення античних джерел із точки зору сучасної комунікативної лінгвістики, теорії дискурсу дозволяє по-новому поглянути на природу, функції цих текстів та оцінити їх значущість для сучасного читача. Дослідження ораторського дискурсу давнього Риму дозволить повною мірою усвідомити особливості розвитку та функціонування античної риторики, механізми дії, функції, які вона виконувала. Водночас, враховуючи, що ораторське мистецтво в добу Республіки мало міметичний характер, вивчення ораторського дискурсу дозволить простежити процес формування власне римського красномовства, поглибити уявлення про особливості комунікації, спосіб мислення та наміри комунікантів у давньому Римі.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане в межах теми Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка “Розвиток і взаємодія мов та літератур в умовах глобалізації” (№ 06БФ044-01), затвердженої Міністерством освіти і науки молодьспорт України.

Мета і наукові завдання дослідження. Головною метою роботи є встановлення особливостей ораторського дискурсу республіканської доби Риму шляхом розкриття прагматики функціонально-стилістичних характеристик

текстів цього дискурсу, що сформувались у певних історико-культурних умовах.

У руслі реалізації поставленої мети, ми поставили перед собою **такі завдання:**

- з'ясувати історико-культурні передумови виникнення ораторського дискурсу в Римі, описати політичну та культурну ситуацію III–I століть до н.е;
- продемонструвати ціннісні орієнтири римського суспільства III–I століть до н.е., що сформувались у певних історико-культурних умовах;
- розглянути сучасні підходи до розуміння поняття “дискурс” для подальшої його дефініції;
- з'ясувати місце ораторського дискурсу в сучасній дискурсній типології та описати ораторський дискурс як підвид інституційного дискурсу, вказавши його характерні риси;
- визначити жанрові різновиди ораторського дискурсу;
- проаналізувати прагматичні інтенції мовців ораторського дискурсу;
- здійснити комплексне прагма-стилістичне дослідження текстів, притаманних даному типу дискурсу, на лексичному, морфологічному й синтаксичному рівнях;
- виділити найхарактерніші для текстів ораторського дискурсу давнього Риму риторичні фігури та тропи;
- виокремити основні стратегії, використовувані ораторами у промовах для досягнення своєї прагматичної мети;

Об'єктом дослідження є ораторський дискурс республіканської доби Риму як складне, багатогранне явище.

Предмет дисертаційного дослідження – прагматика використання за певних комунікативних умов мовних форм, що належать різним ярусам мови, з метою забезпечення емотивності та експресивності висловлювання.

Матеріалом дослідження послужили 62 текстових фрагмента М. Катона, 15 фрагментів Г. Гракха, 1 фрагмент С. Гракха, 1 фрагмент Ц. Лелія Сапієнса, 1 фрагмент М. Емілія Лепіда Порцини, 1 фрагмент П. К. Сципіона Назіки Серапіона, 1 фрагмент М. Емілія Скавра, 1 фрагмент Ц. Папірія Карбона Арвіни, 1 фрагмент С. Сульпіція Руфа, 2 фрагменти М. Целія Руфа, 1 фрагмент Ц. Тіція, 5 фрагментів Г. Юлія Цезаря, 1 фрагмент М. Цецилія Метелла Македонка, 2 фрагменти Ц. Меммія, 1 фрагмент Л. Новія, 3 фрагменти Сципіона Африканського Старшого, 6 фрагментів Ц. Сципіона Африканського Молодшого, 3 фрагменти Кв. Цецилія Метелла Нумідіка, 1 фрагмент Фаворина, 5 фрагментів Л. Ліцинія Красса, 2 фрагменти Г. Юлія Цезаря Страбона, 1 фрагмент Ц. Аврелія Котти, 2 фрагменти М. Юнія Брута, 1 фрагмент М. Антонія, 1 фрагмент Т. Мунація Планка, 2 фрагменти Ц. Ліцинія Кальва, 1 фрагмент Ц. Фаннія, 1 фрагмент Л. Емілія Павла, 1 фрагмент Х. Манція, 1 фрагмент Л. Емілія Павла Македоніка, 4 фрагменти Ц. Асінія Полія, 3 фрагменти М. Валерія Месалли Корвіни, 1 фрагмент П. Каннуція, що дійшли до нас у творах пізніших авторів (Aulus Gellius “Noctae Atticae”), а також зібрані у книгах таких дослідників, як Н. Malkovati “Oratorum Romanorum fragmenta” та

Н. Mayer “Oratorum Romanorum fragmenta”, загальним обсягом 1100 рядків друкованого тексту.

Методи дослідження. У роботі застосовано комплекс методів у рамках міждисциплінарного підходу:

- *метод поняттєвого моделювання* дозволив визначити зміст термінів “дискурс”, “ораторський дискурс” за даними словників, спеціальної літератури;

- *дискурс-аналіз* застосований із метою моделювання предметного поля ораторського дискурсу республіканського Риму, встановлення основних учасників комунікації та визначення позамовних факторів розгортання дискурсу;

- *метод контекстуального аналізу* допоміг з’ясувати прагматичні функції мовних одиниць відповідно до їхньої ролі в текстах ораторського дискурсу;

- *описовий метод* залучений для інвентаризації, класифікації, систематизації одиниць мови та для опису їх функціонування в текстах промов;

- *кількісний метод* задіяний при проведенні підрахунків мовленнєвих актів, що функціонують в ораторському дискурсі, задля з’ясування їх функціональної ієрархії та продуктивності.

Наукова новизна дисертаційного дослідження полягає в тому, що:

- уперше матеріалом дослідження слугували текстові фрагменти промов ораторів III–I століть до н.е.;

- здійснено авторський переклад фрагментів промов ораторського дискурсу з латинської українською мовою;

- вперше проведено комплексний аналіз ораторського дискурсу республіканської доби Риму на лексичному, морфологічному та синтаксичному рівнях відповідно до намірів адресантів;

- визначено та систематизовано ціннісні орієнтири римського суспільства III–I століть до н.е., що сформувалися під впливом культури, філософії, політики.

Теоретичне значення проведеного дослідження полягає в тому, що визначення характерних рис ораторського дискурсу є внеском у розробку питань комунікативної лінгвістики й теорії дискурсу. З’ясування основних семантичних і прагматичних особливостей цього дискурсу, розкриття інтенціонального змісту висловлень комунікантів ораторського дискурсу сприятиме подальшому розв’язанню проблем теорії дискурсу. Зібрані та проаналізовані в роботі матеріали, зроблені узагальнення та висновки допоможуть досить повно продемонструвати особливості процесу зародження та функціонування ораторського мистецтва в давньому Римі III–I століть до н.е.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що його результати можуть бути використані філологами, істориками, культурологами та іншими фахівцями у процесі вивчення латинськомовних джерел III–I століть до н.е., а також у навчальному процесі як матеріал при читанні курсів і спецкурсів із римської літератури, римської культури, риторики та текстології.

Апробація роботи здійснювалася у формі доповідей на щорічних Всеукраїнських наукових конференціях за участю молодих вчених у Інституті філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка (м. Київ, 11 квітня 2007 р., 9 квітня 2008 р., 14 квітня 2011 р.), на Міжнародній науковій конференції “Національна культура у парадигмах семіотики, мовознавства, літературознавства, фольклористики” (м. Київ, 24 жовтня 2007 р.), на Міжнародній науковій конференції “Рецепція наукової спадщини професора Станіслава Семчинського і сучасна філологія” (м. Київ, 19–20 травня 2011 р.), на V Міжнародній науковій конференції “Пріоритети германського та романського мовознавства” (м. Луцьк, 3–5 червня 2011 р.), на Міжнародній науково-методичній конференції “Класична філологія у контексті сучасності” (м. Чернівці, 6–7 жовтня 2011 р.), а також при попередньому обговоренні розділів дисертації на засіданнях кафедри загального мовознавства та класичної філології Інституту філології (листопад 2010 р., червень 2011 р.).

Публікації. Основні положення й результати дослідження відображені в семи наукових статтях автора, опублікованих у фахових виданнях України.

Основна мета й завдання зумовили **структуру** дослідження. Дисертація складається зі вступу, двох розділів із висновками до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел (234 позиції, із них 22 іноземними мовами). Повний обсяг дисертації складає 199 сторінок, з яких 176 займає основний текст.

У **вступі** обґрунтовується вибір теми дисертації та її актуальність, визначається головна мета дослідження й конкретні завдання, об’єкт, предмет, методи і прийоми лінгвістичного аналізу, розкривається наукова новизна, теоретична та практична цінність, зазначається структура роботи.

У **першому розділі** розглядаються основні проблеми визначення поняття “дискурс” у сучасній лінгвістичній науці; викладаються теоретичні та методологічні підходи до його аналізу; подаються типологічні класифікації дискурсів; обґрунтовується виділення такого типу дискурсу, як ораторський і визначаються його характерні особливості та жанрові різновиди; описуються історико-культурні передумови формування ораторського дискурсу; вказуються ціннісні орієнтири комунікантів республіканської доби та їх прагматичні інтенції.

У **другому розділі** роботи аналізується здатність лексичних, морфологічних, граматичних та стилістичних мовних одиниць формувати семантико-прагматичний зміст дискурсу за певних комунікативних умов. Визначаються основні мовні стратегії впливу на численних адресатів в ораторському дискурсі республіканського Риму.

У **висновках** до кожного розділу та в загальних висновках подаються основні результати дослідження та окреслюються його подальші перспективи.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У **вступі** обґрунтовано вибір теми дисертації, актуальність проведеного дослідження, сформульовано мету та завдання дослідження, визначено основні засади, що зумовили вибір об’єкта і предмета, окреслено матеріал дослідження і

методи його аналізу. Розкрито наукову новизну, висвітлено теоретичне значення та можливість практичного застосування отриманих результатів.

У першому розділі – **“Теоретико-методологічні основи дослідження ораторського дискурсу в давньому Римі III–I століть до н.е.”**, який складається з трьох взаємопов’язаних підрозділів – аналізуються історико-культурні передумови розвитку та формування ораторського дискурсу в давньому Римі, теоретико-методологічні підходи до розуміння терміна “дискурс”, “ораторський дискурс”.

У підрозділі 1.1. – **“Історико-культурні передумови розвитку та формування ораторського дискурсу в давньому Римі”** розглядається історія формування античної риторики та культурна ситуація III–I століть до н.е. як передумова становлення та розвитку красномовства в республіканському Римі.

З’ясовано, що ораторське мистецтво у Римі зароджувалось під впливом грецької риторики, адже у Греції ще з V століття до н.е. відмічався поступовий розвиток красномовства, вироблялися правила написання промов, описувалися стилі та жанри. І вже у III столітті до н.е., на початковому етапі свого розвитку, римське красномовство запозичило усі надбання попередників у цій сфері. Цьому посприяли і нестабільна політична ситуація в державі, і постійні військові сутички, стан освіти, оскільки у школах вчителями були греки. Формуючись під впливом грецької риторики, римське красномовство поступово переходило до вироблення власних зразків промов зі своїми особливостями, за допомогою яких здійснювався вплив на слухачів.

Промови республіканського періоду не лише відображали культурну ситуацію у державі, політику чи побут, а й ціннісні орієнтири своїх громадян. У залежності від характеру видів або сфер людської діяльності у текстах промов ораторів консервативного угруповання, наприклад М. П. Катона, та ораторів-демократів, наприклад Г. Гракха, нами виділено матеріальні, суспільно-політичні та духовні цінності. До матеріальних цінностей ми віднесли – *pecunia*, на противагу матеріальному виступають духовні цінності – *honor, potestas, fides, pudicitia* та ін. Що стосується духовних цінностей, то представники ораторського дискурсу демонструють у текстах поряд із позитивними ціннісними поняттями “антагоністичні опозиції” – *malitia, nequitia, avaritia, stultia, infamia, turpe*. До суспільно-політичних цінностей відносяться – *lex, jusjurandum, libertas, res publica, opus, familia*. Усі ці ціннісні установки ми поділяємо на загальнолюдські та етноспецифічні, позитивні та негативні. Виділені ціннісні орієнтири ораторів доби Республіки віддзеркалюють взаємовплив різних сфер життя римського суспільства та відтворюють світогляд різних верств населення Риму, що відображався у мові і формувався під впливом історичних, економічних, природних умов.

У підрозділі 1.2. – **“Поняття дискурсу в гуманітарних науках. Визначення терміна “дискурс” у лінгвістиці”** проаналізовано сучасні підходи та методи дослідження дискурсу, його типологія на сучасному етапі розвитку гуманітарної науки.

Наприкінці ХХ століття предметом дослідження лінгвістики, а також багатьох суміжних дисциплін (соціолінгвістики, когнітивної психології), та

інших гуманітарних наук (філософії, соціології) стає дискурс як складне комунікативне утворення. Багатоаспектний характер цього поняття не дозволяє ученим сформулювати єдине, загальноприйняте визначення дискурсу. Але разом з тим, науковці наводять ряд ознак (процесуальність, ілюкативність та ін.), що відрізняють це поняття від суміжних з ним – мовлення, тексту, стилю, і допомагають краще зрозуміти сутність цього терміна.

У рамках функціональної парадигми основну увагу у роботі ми спрямовуємо на таких два методологічних підходи до визначення дискурсу: комунікативно-когнітивний підхід та соціолінгвальний підхід.

При когнітивному підході до мовних явищ акцент робиться на зв'язку цього явища з внутрішньою, ментальною діяльністю людської свідомості і на його репрезентації у голові людини; при комунікативному підході увага приділяється швидше тому, як використовується явище, що вивчається, у процесі спілкування людей і при вербалізації його намірів.

Соціолінгвістичний підхід до дослідження дискурсу передбачає аналіз учасників спілкування як представників тієї чи іншої соціальної групи і аналіз обставин спілкування у широкому соціокультурному контексті.

Оскільки предметом нашого дослідження є тексти, віддалені від сучасного читача, то ми більшою мірою спираємось на соціолінгвальний підхід, адже саме цей підхід у сукупності з лінгвокультурологічними постулатами дозволяє нам простежити, за допомогою яких саме мовних ресурсів, відібраних мовцем із розмаїття мовних засобів, функціональних стилів, риторичних прийомів і т. д. побудований ораторський дискурс, як вживання саме цих мовних ресурсів відображає наміри адресата та допомагає продемонструвати вплив соціально-культурного контексту на текст. Враховуючи різноманітні підходи до вивчення дискурсу, ми визначаємо *дискурс як соціолінгвістичний феномен, що сформувався у певному соціальному середовищі та активно структурує і моделює соціальну дійсність, матеріальним втіленням якого є текст (усний чи письмовий), який відображає спосіб мислення, ціннісні орієнтири, моральні норми як власне адресанта так і середовища в цілому*. У теорії дискурсу останнього десятиліття у якості його компонентів зазвичай використовуються учасники комунікації (адресант – є джерелом повідомлення, який спирається на існуючі у конкретному суспільстві стратегії презентації інформації. Адресат – “кінцевий “споживач”, який сприймає повідомлення і відповідно до своїх когнітивних стратегій і конкретних умов інтерпретує повідомлення адресанта” (Ф. Бацевич)), нелінгвістичний контекст (знання про світ поза мовою, які ми використовуємо для її інтерпретації) (G. Cook); фізичні, соціальні і культурні параметри ситуації.

У підрозділі 1.3. – *“Виділення ораторського дискурсу з-поміж інших дискурсивних типів”* ораторський дискурс розглядається як підтип інституційного дискурсу, визначаються його характерні риси, жанрові різновиди та аналізується прагматична мета промов досліджуваного дискурсу та стратегії її реалізації.

В епоху республіканського Риму визначну роль у політичному, суспільному житті відігравало ораторське мистецтво. Республіканський Рим

вирішував свої державні справи дебатами на народних зборах, у сенаті та суді, де міг виступити практично кожен вільний громадянин, тому володіння словом було необхідною умовою для римського громадянина, який бажав брати участь в управлінні державою. Ораторське мистецтво, виплекане римським політичним життям, покладене в основу освіти римлянина, пов'язане і з правом, і з літературою, найповніше ввібрало в себе римський національний характер.

На нашу думку, ораторське мистецтво, яке у Римі формується у III–I століттях до н.е., і охоплює усі сфери тогочасного життя, є доцільним розглядати як ораторський дискурс.

Під **ораторським дискурсом** ми розуміємо *особливий тип комунікації, що функціонував у республіканську добу Риму у різних сферах життя суспільства та відображає правила публічної поведінки, мовні механізми впливу на численного адресата з урахуванням його культурних, етнічних, соціальних особливостей.*

Промови ораторського дискурсу відбуваються у рамках певної інституції (народні збори, сенат, суд) та відображають ідеї, спосіб мислення, ціннісні орієнтири, поведінку та інше членів соціальної групи, тому ораторський дискурс ми відносимо до інституційного типу. Але будь-який тип чи підтип дискурсу, а особливо інституційний, не існує ізольовано, а вбирає риси інших дискурсів. Так ораторський дискурс характеризується інтеграцією рис політичного, юридичного, наукового, художнього дискурсів. Разом з тим, ораторський дискурс давнього Риму утворює власну цілісну систему характерних рис: 1) яскраво виражений практичний характер; 2) широта сфери застосування; 3) зверненість до соціальних та політичних проблем; 4) зорієнтованість на “множинного адресата”; 5) визначена структура (*exordium, narratio, probatio, refutatio, peroratio*).

Аналізуючи сферу застосування промов, їх прагматичне наповнення, багатство мовленнєвих засобів, можна віднести промови ораторського дискурсу до публіцистичного стилю ораторського підстилю.

У складі ораторського дискурсу давнього Риму ми можемо виділити такі мовленнєві жанри, що відповідають трьом родам античного красномовства: 1) дорадче красномовство: а) політична промова (політична промова-звіт); 2) епідейктичне красномовство: а) хвалебна промова; 3) судове красномовство: а) судова промова. Кожен із цих жанрових різновидів має свої специфічні композиційні та мовні особливості.

Виголошуючи публічні промови, представники ораторського дискурсу переслідували певні прагматичні цілі, що реалізувалися у репрезентативах: *“homines defoderunt in terram dimidiatos ignemque circumposuerunt: ita interfecerunt”* (58,7 %), директивах: *“audite sultis milites, si quis vestrum in bello superfuerit, si quis non invenerit pecuniam, egebit”* (14,4 %), комісивах: *“nunquam fore credidi, iudices, ut, reo Scauro, ne quid in eius iudicio gratia valeret, precarer”* (3,8 %), експресивах: *“quod bonum faustumque sit tibi domique tuae, Caesar Auguste! Sic enim nos perpetuam felicitatem rei publicae et laeta huic precari existimamus: senatus te consentiens cum populo Romano consalutat patriae patrum”* (2,5 %), декларативах: *“ita si ab annis septemdecim ad senectutem semper vos*

aetatem meam honoribus vestris anteistis, ego vestros honores rebus gerendis praecessi” (5,2 %), вердиктивах: “*vinum redemisti, praedia pro vini quadrantibus sexaginta in publicum dedisti, vinum non dedisti*” (5,7 %), інтеррогативах: “*an tu cum omnem auctoritatem universi ordinis pro pignore putaris eamque in conspectu populi Romani consideris, me his existimas pignoribus terreri?*” (9,7 %).

Такі наміри мовців реалізуються за допомогою стратегії інформування, стратегії підкреслення компетентності, авторитетності автора, стратегії вираження негативного чи позитивного ставлення до зображуваного, стратегії привернення уваги слухачів, стратегії заклику аудиторії до певних дій, стратегії позитивної самопрезентації та негативної презентації інших, стратегії створення контрасту, стратегії включення опонента у бесіду, стратегії формування розкритої точки зору. Усі ці комунікативні стратегії застосовуються з метою маніпулятивного впливу на свідомість адресата.

Другий розділ – “Прагмо-стилістична характеристика текстів ораторського дискурсу давнього Риму (на матеріалі промов Республіканської доби)” складається із шести взаємопов’язаних підрозділів. У підрозділі 2.1. – “Лексико-стилістичні особливості промов” з’ясовано, що до лексичного складу промов входять як загальноживані слова, так і слова-терміни. Основою словника латинських ораторів є суспільно-політична та правова термінологія. Також у промовах доби Республіки вживаються й економічні, військові, релігійні терміни та терміни мистецтва і культури. За допомогою термінологічних одиниць реалізується стратегія інформування слухачів, оскільки вживання термінів у промовах дозволяє точніше передавати інформацію широкому загалу, а також влучно та ефективно будувати висловлювання.

Домінуючою стильовою характеристикою ораторських промов усіх жанрових різновидів є експресивність. На лексичному рівні емоційної виразності письменники досягають за допомогою вживання синонімів (*agrum optimum atque pulcherrimum; pauculos homines, mediocriculum; censores qui posthac fiunt, formidulosius atque segnius atque timidius pro re publica nitentur*), антонімів (“*malefacta benefactis; pro re publica, non pro sua; neque amico, neque inimicum*”), лексики, що має оцінне значення (*mendax, cis, contherius, ii, nugatory, oris, nebulo, onis, spatiator, oris*). За допомогою емоційно-оцінної лексики адресант реалізує стратегію вираження негативного чи позитивного ставлення до зображуваного та стратегію позитивної самопрезентації та негативної презентації інших.

У підрозділі 2.2. – “Найпродуктивніші словотворчі моделі у текстах ораторського дискурсу” проаналізовано найпоширеніші способи словотвору – префіксація (префікси *con-, in-, ad-*), суфіксація (суфікси *-or, -os, -ul, -ic*) та словоскладання.

У підрозділі 2.3. – “Прагматика морфологічної семантики текстів ораторського дискурсу” розглянуто частотність тих чи інших морфологічних форм у залежності від жанрового різновиду промов і мети адресанта. Так, наприклад, для ораторських текстів значущими є прикметники, завдяки активному вживанню яких досягається емоційність тексту. Особливо це

стосується прикметників у вищому та найвищому ступені порівняння: *“rege optimo atque beneficissimo*. У великій кількості задіяні й експресивні прислівники і обставинні слова із значенням міри та ступеню (*satis* – досить, достатньо; *parum* – мало, недостатньо; *adeo* – до такої міри, настільки). Особливо слід звернути увагу на активне вживання займенників, в тому числі і особових, що не є властивим для латинської мови. За рахунок уживання особових займенників в ораторському дискурсі створюється самопрезентація автора, спрямована на формування конструкції довіри: *“numquam ego pecuniam neque meam neque sociorum per ambitionem dilargitus sum. Numquam ego praedam neque quod de hostibus captum esset neque manubias inter pauculos amicos meos divisi*. Дієслово у певних видо-часових формах також у дискурсі визначає позицію мовця і слухача, формує комунікативно-психологічну перспективу, фіксує динаміку розвитку дискурсу.

У підрозділі 2.4. – *“Прагматика синтаксичної семантики текстів ораторського дискурсу”* проаналізовано синтаксичні засоби стилістики та риторичні фігури, які вживаються з метою успішної комунікації на рівні синтаксичної організації та мають додаткову експресивну інформацію, яка сприяє підвищенню прагматичної ефективності. До таких засобів ми віднесли прості речення, ускладнені вставними конструкціями, однорідними членами, герундіальними, інфінітивними та дієприкметниковими зворотами. Що стосується складних речень, то найпродуктивнішими у текстах ораторських промов є складнопідрядні речення із багатьма підрядними. Такі речення містять додаткові відтінки і відповідно передають авторську точку зору на зображувану подію чи явище. Відповідно до відтінків, що передаються у реченнях, ми виділили такі типи підрядних речень, що вживаються у текстах ораторського дискурсу: підрядні речення мети, з’ясувальні, наслідкові, темпоральні та означальні речення. Поряд із підрядними реченнями у промовах активно використовуються модальні періоди, що вводяться сполучником *si*.

Для підсилення виразності висловлювання у промовах республіканської доби широко використовуються риторичні засоби. До таких прийомів у текстах досліджуваного дискурсу ми відносимо риторичне звертання, риторичне запитання, еліпсис, прийом перелічення, градацію, повтор, інверсію. Зазначені засоби використовуються для досягнення прагматичної мети адресантів (вплинути на свідомість слухача, аргументувати свою точку зору), з метою економії мовних зусиль та підтримання взаємного контакту, надання спілкуванню експресивності, емоційності, спонукання адресатів до висновків, уточнення чи додавання думки, а також сприяють створенню у тексті структурної впорядкованості і семантичної цілісності і реалізують стратегії позитивного ставлення до зображуваного, інформування, негативної презентації опонента та ін., наприклад: *“si tu in uno scorto majorem pecuniam absumpsisti, quam quanti omne instrumentum fundi Sabini in censum dedicavisti, si hoc ita est: qui spondet mille nummum? Si tu verbis conceptis conjuravisti sciens sciente animo tuo, si hoc ita est: qui spondet mille nummum?”*

У підрозділі 2.5. – *“Тропи у текстах ораторського дискурсу Республіканської доби”* розглянуто такі стилістичні фігури як порівняння,

епітет, іронія, гіпербола, метафора як засоби відображення оточуючого світу, що використовуються з метою реалізації стратегій вираження позитивного чи негативного ставлення до зображуваного (“*itaque auditis, tamquam pharmacopolam*”), позитивного чи негативного зображення опонента (“*culignam in feno Graeco point, ut bene oleat*”).

Разом з тим зазначено, що одним з найяскравіших репрезентантів сприйняття та інтерпретації світу етнічною спільнотою є фразеологізми. Як і метафори, фразеологізми всебічно та багатогранно відтворюють різноманітні сфери життя народу і тому активно використовуються у промовах Республіканської доби: “*Antiochus epistulis bellum geret, calamo et atramento militat*”, “*ures nobis calliscerunt ad injurias*” та ін.

Підрозділ 2.6. – “*Невербальні засоби комунікації, зафіксовані у текстах ораторського дискурсу Республіканського періоду*” присвячено дослідженню невербальних елементів комунікації – жестів, міміки, одягу, поведінки. У давньому Римі, як і у Греції, жести, рухи, погляд були ефективними засобами впливу при виголошенні промови. Інформація про надмірну увагу до таких елементів зафіксована і у промовах ораторського дискурсу: “*considerate, Quirites, sinistram ejus; en, quous auctoritatem sequimini, qui propter mulierum cupiditatem ut mulier est ornatus*”. Однак, повною мірою ми не можемо проаналізувати ці засоби комунікації, адже відомості про їх використання ми отримуємо лише із творів пізніших авторів, насамперед, античних історіографів.

ВИСНОВКИ

1. Ораторський дискурс республіканського Риму – складне та багатогранне явище, сутність якого можна зрозуміти лише шляхом детального аналізу історичних умов формування цього дискурсу та культуротворчих чинників III–I століть до н.е. Красномовство доби Республіки було перехідним етапом від наслідування грецьких зразків ораторського мистецтва до вироблення власних. Грецька риторика до захоплення Греції Римом уже мала вироблені канони, розроблені стилі та жанри. Після захоплення грецьких земель римляни пішли шляхом найменшого спротиву – наслідування грецьких авторів. Цьому посприяла також і політична нестабільність усередині римської держави, постійні військові сутички, система освіти. Адже, римська риторична школа заснована лише на початку I століття до н.е. Плотієм Галом. До цього часу римляни навчались у грецьких філософів та ораторів за їхніми зразками.

2. Ціннісна система ораторів республіканської доби сформувалась у результаті тих історико-культурних умов, що побутували у III–I століттях до н.е. – це і розвиток правової сфери, торгівлі, недосконалість освіти, політична нестабільність, військові сутички та ін. У текстах ораторського дискурсу ми виділили такі ціннісні орієнтири: матеріальні (*pecunia*), духовні (*potestas, honos, fides, jusjurandum, pudicitiam; malitia et nequitia, avaritia et stultia, luxuria, infamia, turpe*), суспільно-політичні орієнтири тогочасного суспільства (*jus et lex, libertas, opus, res publica, familia*). Якщо говорити про ієрархію суспільно-політичних установок, то, зважаючи на правовий вектор римського суспільства,

на першому плані для римського громадянина було право та закон, потім – свобода, далі – держава, відтак, у залежності від особистих поглядів, – праця та сім'я. Перевага негативних духовних цінностей над позитивними засвідчує занепад моральних цінностей у республіканському Римі, особливо це стосується правлячої верхівки.

3. Дискурс стає предметом дослідження наприкінці 50-х років ХХ століття. Але на сучасному етапі розвитку лінгвістичної науки навряд чи правомірно вести мову про існування загальноприйнятого визначення дискурсу, яке б охоплювало всі контексти його вживання. Оскільки в лінгвістиці початку ХХІ століття домінує функціональний підхід, то в рамках функціоналізму можна виділити комунікативно-когнітивний та соціолінгвістичний підходи до визначення дискурсу. При вивченні текстів стародавнього Риму, віддалених від сучасного читача, найбільш доцільне, на нашу думку, використання соціолінгвістичного підходу. Адже саме цей підхід у сукупності з культурологічними постулатами дозволив нам простежити, за допомогою яких саме мовних ресурсів, відібраних мовцем із розмаїття мовних засобів, функціональних стилів, риторичних прийомів та ін., побудований ораторський дискурс, як вживання саме цих мовних ресурсів відображає наміри адресата; дозволив виокремити домінуючі ідеології та системи цінностей на певному етапі розвитку суспільства, що дало змогу продемонструвати вплив соціально-культурних умов на формування тексту.

4. Численні інтерпретації терміна “дискурс” зумовили появу різноманітних типологій дискурсів у гуманітарних науках. Велика кількість різних типологій дискурсу, пропонованих сучасними дослідниками, є наслідком того, що в основу класифікацій покладено різні принципи. Ми з'ясували, що деякі науковці звертаються до семантичного критерію, виділяючи той чи інший тип дискурсу, інші – до формального. Але, за нашими спостереженнями, при виділенні типів дискурсу переважає семантичний критерій. Керуючись семантичним критерієм, ми виділяємо ораторський дискурс (як увесь корпус текстів, що репрезентує ораторське мистецтво Римської республіки) в окремий тип. Під ораторським дискурсом ми розуміємо особливий тип комунікації, який сформувався у республіканську добу Риму і функціонує в різних сферах життя суспільства та відображає правила публічної поведінки, мовні механізми впливу на численного адресата з урахуванням його культурних, етнічних, соціальних особливостей. Ораторський дискурс є окремим типом інституційного дискурсу, оскільки промови досліджуваного дискурсу відбуваються в рамках певної інституції (народні збори, сенат, суд) та відображають ідеї, спосіб мислення, ціннісні орієнтири, поведінку членів соціальної спільноти. Ораторський дискурс інтердискурсивний, оскільки можна простежити сфери перетину ораторського дискурсу з політичним, юридичним, науковим, художнім. Разом з тим ораторський дискурс має свої характерні особливості: яскраво виражений практичний характер, широту сфери застосування, зверненість до соціальних та політичних проблем, зорієнтованість на “множинного адресата”, визначену структуру (*exordium, narratio, probatio, refutatio, peroratio*).

5. Тексти ораторського дискурсу можна віднести до публіцистичного стилю ораторського підстилю. За жанровими характеристиками промови поділяються на такі мовленнєві жанри, що відповідають трьом видам античного красномовства: дорадче красномовство (політична промова, в тому числі політична промова-звіт), епідейктичне красномовство (похвальна промова), судове красномовство (судова промова). Кожен із цих жанрових різновидів має свої особливості. Так, політичній промові притаманне вживання у текстах афоризмів, займенників (особливо займенника першої особи однини у політичній промові-звіті). Характерні риси політичної промови – образність, емоційність, насичення текстів риторичними прийомами, тропами. Хвалебна промова відрізняється тим, що в ній наявні факти дещо перебільшені, недостовірні, вона містить лексику релігійного характеру. Особливостями судової промови є аргументативність, логічність та послідовність викладу.

6. Дослідження будь-якого типу дискурсу неможливе без врахування прагматичних аспектів його функціонування. Мовленнєві акти, які реалізують ораторський дискурс, у залежності від мети адресанта поділяються на репрезентативи (58,7 %), директиви (14,4 %), декларативи (5,2 %), комісиви (3,8 %), експресиви (2,5 %), інтеррогативи (9,7 %), вердиктиви (5,7 %). Проте слід зазначити, що ораторський дискурс не обмежується однією прагматичною ціллю. Зазвичай мовленнєві акти передають кілька намірів мовця, один з яких головний, а інші – другорядні. Наміри мовця зумовлюють використання тих чи тих комунікативних стратегій.

7. Ораторський дискурс республіканського Риму характеризується певними особливостями організації інформації, які ми розглянули на лексичному, морфологічному, синтаксичному рівнях у семантико-прагматичному плані. Певні лексичні одиниці, морфологічні та словотвірні формативи, синтаксичні структури здатні збільшувати емотивність та експресивність висловлювань і виступають засобами реалізації комунікативних стратегій ораторів.

На лексичному рівні для реалізації намірів мовця активно використовується термінологія, емоційно-оцінна лексика, синоніми, антоніми, запозичення із грецької мови, неологізми, що є засобами реалізації стратегій інформування, підкреслення авторитетності автора, створення контрасту, вираження позитивного чи негативного ставлення до зображуваного, привернення уваги слухачів, позитивної самопрезентації та негативної презентації інших. Аналіз словотворчих моделей у текстах ораторського дискурсу показав, що основними найпродуктивнішими способами словотвору латинської мови (на прикладі промов республіканської доби Риму) слід вважати афіксацію та словоскладання. Найпродуктивнішими префіксами є *con-* (*co-*), *in-*, *ad-*, найпродуктивніші суфікси є *-or*, *-os*, *-ul*, *-ic*.

На морфологічному рівні з метою самопрезентації ми відзначили активне використання ораторами особових займенників, що не властиво класичній латині. У залежності від мети повідомлення дієслова вживаються в різноманітних граматичних формах (*praesens*, *perfectum*, *imperfectum*, *futurum*, *plusquamperfectum*). Використання різних часових форм в їхніх модальних

значеннях дає можливість реалізувати різноманітні стратегії ораторів та вплинути на адресата: стратегії включення опонента в бесіду, формування розкритої точки зору, вираження позитивного чи негативного ставлення до зображуваного, привернення слухачів, заклику аудиторії до певних дій, позитивної самопрезентації та негативної презентації інших, інформування. Слід підкреслити також активне використання маркерів, що є конструктивним елементом тексту, оскільки вони виконують композиційно-структурну функцію.

Проаналізувавши тексти досліджуваного дискурсу на синтаксичному рівні, ми дійшли висновку, що автори промов найчастіше використовують прості речення, ускладнені вставними конструкціями, однорідними членами, герундіальними, дієприкметниковими та інфінітивними зворотами. Що стосується складних речень, то найпродуктивніші в текстах ораторських промов складнопідрядні речення з багатьма підрядними, а також умовні речення, що вводяться сполучником *si*. Такі речення містять додаткові відтінки і відповідно передають авторську точку зору на зображувану подію чи явище. Поряд із складними реченнями активно використовуються періоди, вживання яких характерне для текстів публіцистичного стилю. Інфінітивні, дієприкметникові звороти, складнопідрядні речення, періоди були засобами реалізації стратегій інформування, підкреслення авторитетності автора, вираження позитивного чи негативного ставлення до зображуваного, негативної презентації опонента.

Слід також зазначити, що в античному світі люди обмінювались інформацією за допомогою багатьох немовних засобів – жестів, міміки, постави, одягу, навіть предметів, які їх оточували. Для співрозмовників були значущими прикраси, зовнішній вигляд тощо, про що свідчать деякі фрагменти промов ораторського дискурсу, а також згадки про ораторське мистецтво доби Республіки у творах інших авторів.

Прагматичні наміри мовців реалізуються за допомогою риторичних прийомів, які поділяються на фігури слова та фігури думки. До фігур слова належать повторення, поліптотон, прийом перелічення, градація, інверсія. Фігури думки – риторичне питання, риторичне звертання, антитеза, еліпсис. Що стосується тропів, то в текстах ораторського дискурсу ми виділили порівняння, епітети, метафору, іронію, гіперболу, літоту. У залежності від жанрового різновиду промов мовлення ораторів дещо змінюється: політичні промови вирізняються надмірним вживанням тропів, а саме порівнянь метафор, епітетів, особливо це стосується тих промов, що звернені до вищих прошарків населення. Але, не зважаючи на надмірне вживання, саме стилістичні фігури сприяють ясності, живості та гармонійності цих текстів. У політичній промові-звіті тропи вживаються меншою мірою, для цього жанрового різновиду найхарактерніше вживання епітетів, гіперболи для підкреслення значущості/незначущості адресанта/адресата. Для судової промови з метою розвінчання опонента та його дій найчастіше використовується порівняння, гіпербола, метафора, іронія. Для похвальної промови найчастотнішими виявилися прикрашальні епітети. Усі ці стилістичні мовні засоби надають

текстам ораторських промов більшої емоційності, образності та переконливості. Риторичні фігури та тропи виступали засобами реалізації стратегій інформування, включення опонента в бесіду, вираження позитивного чи негативного ставлення до зображуваного, позитивної самопрезентації, привернення уваги слухачів, підкреслення авторитетності автора та афективних стратегій.

9. Проаналізовані лексичні, морфологічні засоби, синтаксичні одиниці та конструкції, стилістичні фігури та тропи є засобами реалізації таких стратегій мовців: інформування, підкреслення компетентності, авторитетності автора, вираження негативного чи позитивного ставлення до зображуваного, привернення уваги слухачів, заклику аудиторії до певних дій, позитивної самопрезентації та негативної чи позитивної презентації інших, створення контрасту, включення опонента в бесіду, формування розкритої точки зору. Ті чи інші стратегії застосовуються письменниками залежно від жанрового різновиду промов. Так, у політичній промові 24,8 % займає стратегія негативної презентації опонента, 14,3 % – стратегія вираження негативного ставлення до зображуваного, 10,4 % – стратегія позитивної самопрезентації, 9,9 % – стратегія інформування, по 7,9 % – стратегії підкреслення авторитетності автора, заклику аудиторії до певних дій та включення опонента у бесіду, 7,4 % – стратегія привернення уваги слухачів, 4,5 % – стратегія позитивної презентації опонента, 2,5 % – стратегія вираження позитивного ставлення до зображуваного, 1,5 % – стратегія формування розкритої точки зору, 1 % – стратегія створення контрасту.

У 25,5 % промов-звітів оратори використовують стратегію позитивної самопрезентації, 16,4 % належать стратегії інформування, у 11 % випадків письменники використовують стратегію вираження негативного ставлення до зображуваного, по 9,1 % займають стратегії привернення уваги слухачів, заклику аудиторії до певних дій та негативної презентації опонента, 7,3 % – стратегія включення опонента в бесіду, 5,5 % – стратегія підкреслення авторитетності автора, 3,6 % належить стратегії вираження позитивного ставлення до зображуваного, по 1,7 % – стратегії створення контрасту та формування розкритої точки зору. Стратегія позитивної презентації опонента у промовах-звітах не використовується.

У судових промовах 45,8 % займає стратегія негативної презентації опонента, 10,4 % належить стратегії позитивної самопрезентації, 8,3 % займає стратегія позитивної презентації опонента, по 6,2 % – стратегії привернення уваги слухачів та заклику аудиторії до певних дій, по 4,2 % – стратегії інформування, вираження позитивного ставлення до зображуваного, вираження негативного ставлення до зображуваного, стратегія включення опонента в бесіду і по 2,1 % – стратегії підкреслення авторитетності автора, створення контрасту та формування розкритої точки зору.

У похвальних промовах автори використовують такі стратегії впливу: 42,8 % – стратегія позитивної презентації опонента, 28,6 % – стратегія позитивної самопрезентації, по 14,3 % – стратегії вираження позитивного

ставлення до зображуваного та привернення уваги слухачів. Інші стратегії ораторами в такого типу промовах не використовуються.

Наведені результати й висновки проведеного аналізу тексту ораторського дискурсу можуть слугувати основою для нових досліджень латинських текстів у сфері дискурсології та комунікативної лінгвістики, що допоможе з'ясувати увесь спектр комунікативних стратегій і засобів їх реалізації, які використовувались античними авторами.

Список опублікованих автором праць за темою дисертації:

1. Ораторський дискурс стародавнього Риму як особливий тип комунікації // Мовні і концептуальні картини світу : Зб. наук. праць. – Вип. 23. – Ч. 2. – К., 2007. – С. 226–228.
2. Проблема визначення терміна “дискурс” у співвіднесенні з іншими суміжними поняттями // Мовні і концептуальні картини світу : Зб. наук. праць. – Вип. 24. – Ч. 2. – К., 2008. – С. 336–339.
3. Особливості політичної промови Республіканської доби Риму (на прикладі промов М. Катона і Г. Гракха) // Мовні і концептуальні картини світу : Зб. наук. праць. – Вип. 25. – Ч. 3. – К., 2009. – С. 97–101.
4. Лінгвокультурологічні аспекти аналізу метафор та фразеологізмів в ораторському дискурсі давнього Риму // Науковий Вісник Чернівецького національного університету : Романо-слов'янський дискурс. – Вип. 565. – Чернівці, 2011. – С. 89–92.
5. Стилiстичне навантаження синонiмiв та антонiмiв в ораторському дискурсі давнього Риму // *Studia Linguistica* : Збірник наукових праць. – Вип. 5. – Ч. 2. – К., 2011. – С. 164–168.
6. Характеристика риторичних фігур у текстах ораторського дискурсу Давнього Риму, їх функції // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Серія “Філологічні науки. Мовознавство”. – Вип. 5. – Ч. 2. – Луцьк, 2011. – С. 90–95
7. Ціннісні орієнтири римського суспільства III-I століття до н. е. (на матеріалі промов республіканської доби Риму) // Мовні і концептуальні картини світу : Зб. наук. праць. – Вип. 27. – Ч. 2. – К., 2011. – С. 88–91.

АНОТАЦІЯ

Ніколаєнко О. А. Ораторський дискурс у давньому Римі: культурологічний та функціонально-стилістичний виміри (на матеріалі промов республіканської доби). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.14 – класичні мови. Окремі індоевропейські мови. – Інститут філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка МОНамолодьспорту України. – Київ, 2012.

Дисертація присвячена вивченню прагматичних та стилістичних особливостей текстів ораторського дискурсу давнього Риму республіканської доби. Ораторський дискурс охарактеризовано як особливий тип комунікації зі

своїми характерними рисами, представниками та жанровими різновидами. Визначено його місце в системі функціональних стилів.

У роботі проаналізовано наміри мовців, характерні комунікативні стратегії та засоби їх реалізації. Досліджено основні лексичні, морфологічні, синтаксичні, стилістичні засоби та фігури, що вживаються в ораторському дискурсі республіканського Риму з метою реалізації прагматичних цілей.

Ключові слова: ораторське мистецтво, дискурс, ораторський дискурс, жанри ораторського дискурсу, адресант, адресат, прагматична мета, комунікативна ситуація, комунікативна стратегія.

АННОТАЦІЯ

Николаенко О. А. Ораторский дискурс древнего Рима: культурологический и функционально-стилистический аспекты (на материале речей республиканского периода). - Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.14. – классические языки. Отдельные индоевропейские языки. – Институт филологии Киевского национального университета имени Тараса Шевченко МОИмолодьспорту Украины. – Киев, 2012.

Ораторский дискурс республиканского Рима – сложное и многогранное явление, сущность которого можно понять лишь путем детального анализа исторических условий формирования этого дискурса и факторов культурного влияния III–I веков до н.э. Красноречие периода Республики было переходным этапом от подражания греческим образцам ораторского искусства к выработке собственных. Греческая риторика до захвата Греции Римом уже имела свои каноны, разработанные стили и жанры. После захвата греческих земель римляне пошли по пути наименьшего сопротивления – подражание греческих авторов. Этому поспособствовала также и политическая нестабильность внутри римского государства, постоянные военные столкновения, система образования. Ведь, римская риторическая школа учреждается лишь в начале I века до н.э. К этому времени римляне учились в греческих философов и ораторов по их образцам. Формируясь под воздействием греческой риторики, римское красноречие постепенно переходило к выработке собственных образцов речей со своими особенностями, с помощью которых осуществлялось влияние на слушателей.

Поскольку тексты ораторов республиканского периода отображали политику, культуру, ценностные ориентиры, способ мышления и, вместе с тем, выступали средствами влияния на мысли и действия граждан, то ораторские речи Республиканского Рима мы рассматриваем как ораторский дискурс и исследуем в диссертации прагматические, а также стилистические особенности этих текстов.

Ораторский дискурс проанализирован как особый тип коммуникации со своими характерными чертами, представителями и жанровыми разновидностями. Определено его место в системе функциональных стилей. Так, тексты ораторского дискурса можно отнести к публицистическому стилю

ораторского подстиля. По жанровым характеристикам речи включают такие речевые жанры, что соответствуют трем видам античного красноречия: совещательное красноречие (политическая речь, речь-отчет), эпидейктическое красноречие (похвальная речь), судебное красноречие (судебная речь). Каждый из этих жанровых разновидностей имеет свои особенности. Так, характерными чертами политической речи является образность, эмоциональность, насыщение текстов риторическими приемами, тропами, употребление местоимений в политической речи-отчете. Хвалебная речь отличается тем, что в ней есть факты несколько преувеличены, недостоверны. В текстах этих речей активно используется лексика религиозного характера. Особенности судебной речи является аргументативность, логичность и последовательность изложения

Ораторский дискурс республиканского Рима характеризуется определенными особенностями организации информации, которые мы рассмотрели на лексическом, морфологическом, синтаксическом уровнях в семантико-прагматическом плане. На лексическом уровне для реализации намерений адресанта активно используется терминология, эмоционально-оценочная лексика, синонимы, антонимы, заимствования из греческого языка, неологизмы. На морфологическом уровне мы отметили активное использование ораторами личных местоимений, что не свойственно классической латыни. Проанализировав тексты исследуемого дискурса на синтаксическом уровне, мы пришли к заключению, что авторами речей чаще всего используются простые предложения, усложненные вставными конструкциями, однородными членами, герундиальными, причастными и инфинитивными оборотами. Прагматические намерения адресантов реализуются также с помощью риторических приемов и тропов: повторение, полиптотон, прием перечисления, градация, инверсия, риторический вопрос, риторическое обращение, антитеза, эллипсис, сравнение, эпитеты, метафора, ирония, гипербола, литота. Определенные лексические единицы, морфологические и словообразовательные формативы, синтаксические структуры способны увеличивать эмотивность и экспрессивность высказываний и выступают средствами реализации коммуникативных стратегий ораторов: информирование, подчеркивание компетентности, авторитетности автора, выражение негативного или позитивного отношения к изображаемому, привлечение внимания слушателей, призыва аудитории к определенным действиям, положительной самопрезентации и негативной или позитивной презентации других, создания контраста, включение оппонента в беседу, формирование раскрытой точки зрения. Те или иные стратегии применяются писателями зависимости от жанровой разновидности речей.

Ключевые слова: ораторское искусство, дискурс, ораторский дискурс, жанры ораторского дискурса, адресант, адресат, прагматическая цель, коммуникативная ситуация, коммуникативная стратегия.

ANNOTATION

Nikolaenko Oksana. Rhetorical discourse in ancient Rome: cultural and functional-stylistic dimensions (based on the speeches of the Republican period). – Manuscript.

Thesis for the degree of candidate of philological sciences, speciality 10.02.14. – classical languages. Some Indo-European languages. – Institute of Philology of Taras Shevchenko National University of Kyiv Ministry of education and science, youth and sport of Ukraine. – Kyiv, 2012.

The thesis is devoted to the study of pragmatic and stylistic features of the texts of rhetorical discourse the Republican period of Rome. Rhetorical discourse is analyzed as a special type of communication with its own characteristic features, and genre and representatives. It is defined the place of rhetorical discourse in the system of functional styles.

The thesis analyzes speakers' intentions, specific communication strategies and their implementation. Basic lexical, morphological, syntactical, stylistic figures of rhetorical discourse of republican Rome are examined.

Key words: oratory, discourse, rhetorical discourse, speaking genres of discourse, sender, addressee, pragmatic goal, communicative situation, communicative strategies.